

<http://www.kathimerini.gr/792219/article/epikairothta/ellada/o-die8nhs-ellhnas-nikos-kazantzakhs>

[ΕΛΛΑΔΑ](#) 16.11.2014

Ο διεθνής Έλληνας Νίκος Καζαντζάκης

ΘΑΝΑΣΗΣ ΑΓΑΘΟΣ*

Πορτρέτο του Νίκου Καζαντζάκη από τον Παντελή Ζωγράφο. Συλλογή Ελληνς Αλεξίου (πηγή: Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, Εκδοτική Αθηνών).

Τον Μάιο 1957 ο Νίκος Καζαντζάκης βρίσκεται στο αποκορύφωμα της παγκόσμιας ακτινοβολίας του: ο μεγάλος γαλλικός εκδοτικός οίκος Plon αναλαμβάνει την έκδοση των «Απάντων» του Έλληνα συγγραφέα και οργανώνει σειρά εκδηλώσεων στο

Παρίσι προς τιμήν του· μια μεγάλη συνέντευξή του στον Pierre Sipriot μεταδίδεται σε έξι συνέχειες από το γαλλικό ραδιόφωνο· η ταινία του Jules Dassin «Celui qui doit mourir», στηριγμένη στο μυθιστόρημα «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται», προβάλλεται στο κινηματογραφικό φεστιβάλ των Καννών και ο Καζαντζάκης παρακολουθεί την προβολή μαζί με τη σύζυγό του Ελένη, τον Dassin και τη Μελίνα Μερκούρη, πρωταγωνίστρια της ταινίας. Ωστόσο, τον επόμενο μήνα ξεκινά ένα μεγάλο ταξίδι στην Κίνα, που θα αποβεί μοιραίο. Ολα αρχίζουν ειδυλλιακά: τον Ιούνιο ο Καζαντζάκης και η Ελένη αφήνουν το «κουκούλι», όπως αποκαλούν το σπίτι της Αντίμπ όπου ζουν επί δέκα χρόνια, για να επισκεφθούν την Κίνα, ύστερα από επίσημη πρόσκληση της κινεζικής κυβέρνησης. Για το ταξίδι της επιστροφής, που θα γίνει αεροπορικώς μέσω Ιαπωνίας, ο Καζαντζάκης εμβολιάζεται στην Καντόνα. Ενώ, όμως, πετάει πάνω από τον Βόρειο Πόλο το εμβόλιο εμφανίζει οίδημα και το χέρι του παθαίνει γάγγραινα.

Ο Κρητικός μεταφέρεται εσπευσμένα στο νοσοκομείο του Freiburg im Breisgau, όπου οι γιατροί κάνουν διάγνωση λευχαιμίας. Η κατάσταση της υγείας του βελτιώνεται, μέχρι που μια επιδημία ασιατικής γρίπης τον εξαντλεί γρήγορα και τον οδηγεί στον θάνατο: ο δημιουργός αφήνει την τελευταία του πνοή σε γερμανικό έδαφος στις 26 Οκτωβρίου σε ηλικία 74 ετών. Η σορός του ταξιδεύει στην Αθήνα, όπου η Εκκλησία της Ελλάδος αρνείται να την εκθέσει σε λαϊκό προσκύνημα, και στη συνέχεια μεταφέρεται στην Κρήτη, όπου εκτίθεται στον Μητροπολιτικό Ναό του Ηρακλείου. Λαοθάλασσα αποχαιρετίζει τον νεκρό στον ενταφιασμό του στα Ενετικά Τείχη. Αργότερα χαράσσεται στον τάφο η περίφημη επιγραφή που έχει επιλέξει ο ίδιος ο Καζαντζάκης: «Δεν φοβάμαι τίποτα. Δεν ελπίζω τίποτα. Είμαι ελεύθερος».

Αναγνώριση στα δύσκολα μεταπολεμικά χρόνια

Η στάση της Εκκλησίας της Ελλάδος δεν πρέπει να εκπλήσσει. Η δεκαετία 1950-1960 είναι μια δύσκολη, μισαλλόδοξη δεκαετία για την Ελλάδα και όλη την υφήλιο. Πίσω από τη φαινομενική παγκόσμια ειρήνη, οι δύο υπερδυνάμεις δεν παύουν να επιδίδονται σε ψυχροπολεμικά παιχνίδια. Στην Ελλάδα έχει ξεκινήσει η διαδικασία της ανοικοδόμησης, αλλά οι συνέπειες του Εμφυλίου είναι ορατές σε όλες τις πτυχές της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Η μισαλλοδοξία δεν έχει εκλείψει ούτε από τον ελληνικό πνευματικό και εκκλησιαστικό κόσμο.

Αυτή τη μισαλλοδοξία τη γνωρίζει πολύ καλά ο Καζαντζάκης. Το 1930 παραπέμπεται σε δίκη «επί χλευασμώ της θρησκείας» για την «Ασκητική», μαζί με τον Δημήτρη Γληνό, που έχει δημοσιεύσει το εν λόγω δοκίμιο στο περιοδικό «Αναγέννηση». Το 1946 ακροδεξιοί κύκλοι πολεμούν λυσσαλέα την παράσταση του «Καποδίστρια» στο Εθνικό Θέατρο. Το 1952 υπερσυντηρητικοί κύκλοι, με επικεφαλής τον Σπύρο Μελά, προσπαθούν, με νύχια και με δόντια, ναμποϊκοτάρουν την υποψηφιότητα του Καζαντζάκη για το Νομπέλ Λογοτεχνίας. Το 1953 παράγοντες της Εκκλησίας της Ελλάδος επιχειρούν τη δίωξη του συγγραφέα για ιεροσυλία εξαιτίας του «Καπετάν Μιχάλη» και, ιδίως, του «Τελευταίου πειρασμού». Σε αυτό το κύμα μισαλλοδοξίας, άλλωστε, οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, το γεγονός ότι ο Καζαντζάκης εγκαταλείπει οριστικά την Ελλάδα το 1946, επιλέγοντας ως μόνιμο τόπο κατοικίας του τη μικρή πόλη Αντίμπ στη Νότια Γαλλία, όπου αισθάνεται ότι βρίσκεται «στην Ελλάδα, χωρίς τους Ελληνάδες», και δηλώνοντας συχνά την ανησυχία του για το μέλλον της ανθρωπότητας: «Ολοι, λαοί κι αρχηγοί, είναι όργανα μιας υπεράνθρωπης δύναμης, αυτή κρατάει τους σπάγγους και μας κουνάει και μας

παίζει, τους φασουλήδες. Αν λοιπόν ο δαίμονας της εποχής μας έχει ανάγκη, για τους πέρα από τον άνθρωπο σκοπούς του, να γίνει πόλεμος, θα γίνει· η ανθρωπίνη θέληση κοκορεύεται πως τάχατε επεμβαίνει· επεμβαίνει όσο κ' ένα σπύρτο –ας είναι κι αναμμένο– επεμβαίνει να σταματήσει την πλημμύρα» (από επιστολή που στέλνει το 1952 στον επιστήθιο φίλο του Γιάννη Αγγελάκη).

Ωστόσο, η ίδια αυτή περίοδος είναι για τον Καζαντζάκη η περίοδος της διεθνούς αναγνώρισης. Μυθιστορήματα όπως «Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά», «Ο Χριστός ξανασταυρώνεται», «Ο φτωχούλης του Θεού», «Ο Καπετάν Μιχάλης», μεταφράζονται στη Σουηδία, στη Νορβηγία, στη Γαλλία, στις ΗΠΑ, στην Αγγλία, στη Δυτική Γερμανία, στη Δανία, στην Ολλανδία, στην Ιταλία και αποσπούν διθυραμβικές κριτικές. Ο «Ζορμπάς» μπαίνει στη λίστα των δέκα καλύτερων βιβλίων του 1953 σε πολλά έγκυρα έντυπα στις ΗΠΑ και τιμάται το 1954 με το βραβείο καλύτερου ξένου βιβλίου στη Γαλλία. Ο Καζαντζάκης βρίσκεται πλέον σε καθημερινή επαφή με εκδότες, μεταφραστές και λογοτεχνικούς ατζέντηδες, δίνει συνεντεύξεις σε εφημερίδες, περιοδικά, ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς. Μέχρι το μοιραίο 1957 δεν σταματά να γράφει –μεταξύ άλλων και την εξαιρετική πνευματική αυτοβιογραφία του «Αναφορά στον Γκρέκο»– και να έχει σχέδια. Δίπλα του, πάντα, η πιστή Ελένη.

Περιπλανήσεις ενός ανήσυχου πνεύματος

Είναι παράδοξο ότι όλη αυτήν την κριτική αναγνώριση και την επαφή με τις πλατιές μάζες ο Καζαντζάκης την οφείλει πρωτίστως στην ενασχόλησή του, κατά την τελευταία δεκαετία της ζωής του, με το μυθιστόρημα, το λογοτεχνικό είδος που ο ίδιος θεωρεί υποδεέστερο σε σχέση με την ποίηση ή το θέατρο. Έχουν προηγηθεί άλλωστε αρκετά θεατρικά έργα (από το εμπνευσμένο από τον Ibsen «Ξημερώνει», που τον κάνει γνωστό στην Αθήνα το 1907, και το πιραντελικών αποχρώσεων «Ο Οθέλλος ξαναγυρίζει» ως τις μεγαλόπνοες τραγωδίες «Χριστός», «Ιουλιανός», «Προμηθέας», «Καποδίστριας», «Μέλισσα), το μνημειώδες δοκίμιο «Ασκητική», ιδεολογικό μανιφέστο του και πυξίδα σε όλη την κατοπινή πορεία του, η ποιητική συλλογή «Τερτσίνες», εκατοντάδες σελίδες ταξιδιωτικών εντυπώσεων, η μετάφραση της «Θείας Κωμωδίας» του Dante και, υπεράνω όλων, η «Οδύσσεια», το επικό ποίημα των 33.333 στίχων, που εκδίδεται το 1938 και που αποτελεί για τον ίδιο έργο ζωής, αφού τον έχει ήδη απασχολήσει επί δεκαπέντε σχεδόν χρόνια. Επιπρόσθετα, έχουν προηγηθεί, για βιοποριστικούς κυρίως λόγους, αρκετές μεταφράσεις παιδικής λογοτεχνίας –από Verne μέχρι Dickens–, πολλά άρθρα και ανταποκρίσεις σε εφημερίδες, σχολικά βιβλία, μια «Ιστορία της Ρωσικής Λογοτεχνίας» και κινηματογραφικά σενάρια που δεν γυρίζονται ποτέ.

«Μυθιστορηματική» ζωή

Ανάλογη με την περιπλάνησή του στα λογοτεχνικά είδη είναι και η περιπλάνησή του σε χώρες, ιδεολογίες και καλλιτεχνικά ρεύματα σε όλη τη διάρκεια της γεμάτης – αληθινά «μυθιστορηματικής»– ζωής του. Ο γεννημένος το 1883 στο Ηράκλειο της Κρήτης γιος του Μιχάλη Καζαντζάκη και της Μαρίας Χριστοδουλάκη, στα τέλη του 19ου αιώνα ζει τις τελευταίες επαναστάσεις της Κρήτης και την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους, σε νεανική ηλικία σπουδάζει Νομικά στην Αθήνα, κάνει διατριβή στον Nietzsche, παρακολουθεί διαλέξεις του Bergson στο Παρίσι και θητεύει στον αισθητισμό (το μαρτυρούν τα πρώιμα μυθιστορήματά του «Οφис και

κρίνο» και «Σπασμένες ψυχές»), το 1910 εμπνέεται από τον Ιωνα Δραγούμη. Το 1917 επιχειρεί να εκμεταλλευθεί ένα λιγνιτωρυχείο στην Πραστοβά της Μάνης, με βασικό συνεργάτη έναν Μακεδόνα εργάτη, τον Γιώργη Ζορμπά, το 1919 διορίζεται από τον Ελευθέριο Βενιζέλο γενικός διευθυντής του υπουργείου Περιθάλψεως, φέροντας σε πέρας την αποστολή του επαναπατρισμού 150.000 Ελλήνων που διώκονται από τους Μπολσεβίκους στον Καύκασο, το 1922-1923 ζει στη Βιέννη, όπου γοητεύεται από τον βουδισμό και μελετά την ψυχαναλυτική θεωρία του Freud, και στο Βερολίνο, όπου έρχεται σε επαφή με κομμουνιστές και ριζοσπάστες, το 1924 περνάει από την Ασίζη της Ιταλίας, όπου μαγεύεται από την προσωπικότητα και τη διδασκαλία του Αγίου Φραγκίσκου, το 1926 πηγαίνει στη Ρώμη για να πάρει συνέντευξη από τον Mussolini, το 1927 μεταβαίνει στη Ρωσία, ως επίσημος προσκεκλημένος της σοβιετικής κυβέρνησης, για να παρακολουθήσει τις εκδηλώσεις για τον εορτασμό της δεκάτης επετείου της Επανάστασης, και γοητεύεται από τη μορφή του Lenin, το 1928 μιλάει, μαζί με τον Panait Istrati, σε συγκέντρωση στην Αθήνα υπέρ του σοβιετικού μοντέλου, το 1935 ταξιδεύει στην Ιαπωνία και στην Κίνα.

Το 1936 βρίσκεται στην εμπόλεμη Ισπανία ως ανταποκριτής της «Καθημερινής» και κατορθώνει να πάρει συνεντεύξεις και από τον Franco και από τον Unamuno, το 1937 εγκαθίσταται στην Αίγινα, στο νεόδμητο σπίτι του, όπου θα ζήσει μέχρι το τέλος της γερμανικής Κατοχής, το 1945 αναλαμβάνει την ηγεσία μικρού πολιτικού σχηματισμού με σοσιαλιστική απόχρωση, στέλνεται από την κυβέρνηση στην Κρήτη για να συντάξει έκθεση για τις θηριωδίες των Γερμανών και γίνεται υπουργός Ανευ Χαρτοφυλακίου στην κυβέρνηση Σοφούλη, ενώ το 1946 παραιτείται και εγκαταλείπει οριστικά την Ελλάδα, πρώτα για το Παρίσι, όπου αναλαμβάνει θέση ανώτερου υπαλλήλου στην UNESCO, και έπειτα για την Αντίμπ, όπου ριζώνει ως το τέλος της ζωής του.

Πολίτης του κόσμου

Εντονες και απρόβλεπτες είναι και οι σχέσεις του με τις γυναίκες –πέρα από τις εκ διαμέτρου αντίθετες συζύγους του, τη μαχητική Γαλάτεια Καζαντζάκη και την υπομονετική Ελένη Σαμίου, δεν πρέπει να παραβλεφθούν μορφές όπως η παιδαγωγός Ελλη Λαμπρίδη και η φεμινίστρια Rachel Lipstein–, ενώ εξίσου σημαντικές στη ζωή του είναι και οι φιλίες με ανδρικές μορφές, πάντα ενδιαφέρουσες και εκρηκτικές, όπως ο Αγγελος Σικελιανός, ο Panait Istrati, ο Παντελής Πρεβελάκης, ο Γιώργης Ζορμπάς, ο Γιάννης Σταυριδάκης, ο Γιάννης Αγγελάκης.

Σήμερα, 57 χρόνια μετά τον θάνατό του, ο Νίκος Καζαντζάκης παραμένει ο πλέον διάσημος και πολυδιαβασμένος Έλληνας λογοτέχνης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, ένας πραγματικά διεθνής Έλληνας. Η μισαλλοδοξία της τότε Εκκλησίας και των πάσης φύσεως «εχθρών» του φαίνεται πια γραφική. Αυτό που μένει είναι η έντιμη ιδεολογική αγωνία ενός αληθινού «πολίτη του κόσμου», που αρνήθηκε να δεθεί στο άρμα οποιασδήποτε ιδεολογίας, τα μεγάλα ταξίδια της σκέψης του, η ελευθερία και η γενναιότητα που χαρακτηρίζουν τις επιλογές του, ένα πληθωρικό και πολυσχιδές έργο, με κεντρικούς χαρακτήρες που, ως επί το πλείστον, αγωνίζονται να μετουσιώσουν τη σάρκα σε πνεύμα, και ένας λογοτεχνικός ήρωας, ο θρυλικός Αλέξης Ζορμπάς, ο οποίος, χάρη και στη διαμεσολάβηση της κινηματογραφικής διασκευής του Μιχάλη Κακογιάννη, έχει λάβει οικουμενική διάσταση.

** Ο κ. Θανάσης Αγάθος είναι λέκτορας Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.*